

ՄԵՐԻ ՄԱՆՍՈՒՂՑԱՆ

Գեղարքունիքի մարզի Զուլաքար գյուղի
թիվ 2 միջնակարգ դպրոցի հայոց լեզվի
և գրականության ուսուցչուհի
ՀՏԴ 821.19.0

**ԸՆՏԱՆԻՔԻ ԵՎ ԲԱՐՈՑԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ
ՀԱԿՈԲ ԽԱՉԻԿՅԱՆԻ «ԱՄԱՌ ԱՌԱՆՑ ԱՅԳԱԲԱՑԻ» ՎԵՊՈՒՄ**

Բանալի բառեր. Հակոբ Խաչիկյան, Ժան-Իվ Սուսի, Ամառ առանց այգաբացի, Ամալյա Շահումյան, ցեղասպանություն, Թուրքիա, Վարդան Պալյան, ընտանիք:

Ключевые слова: Акоб Хачикян, Жан-Ив Суси, Лето без рассвета, Амаля Шаумян, геноцид, Турция, Вардан Палян, семья.

Key word: Hakob Khachikyan, Jhan-Iv Susy, A Summer Without Sunrise, Amalia Shahumyan, genocide, Turkey, Vardan Palyan, family.

Հակոբ Խաչիկյանի ու Ժան-Իվ Սուսիի «Ամառ առանց այգաբացի» վեպի ֆրանսերենից թարգմանությունը (թարգմանիչ՝ Ամալյա Շահումյան) հաճելի նվեր է հայ ընթերցողին:

Վեպի սյուժեն 1915թ. Թուրքիայի կառավարության կողմից իրականացված զանգվածային տեղահանություններն են ու ջարդերը՝ վերաբնակեցման քողի տակ քրիստոնյաների նպատակաուղղված կոտորածները:

Վեպում Վարդան Պալյանի ու նրա ընտանիքի ճակատագրի միջոցով հեղինակը ներկայացնում է մի ողջ ժողովրդի ողբերգական ճակատագիր: Չորսուկես տարվա բաժանումն ու միմյանց վերագտնելն ու վերապրելը խորհրդանշում է հայ ժողովրդի հաղթանակը:

Ոչ մի մտացածին կերպար, ոչ մի չափազանցություն, ամեն ինչ իրական է ու առարկայական: Հեղինակները դրսևորել են և՛ քաղաքագետի, և՛ հոգեբանի, և՛ ազգագրագետի, և՛ սոցիոլոգի նուրբ դիտողականություն, իրական և նույնիսկ կենցաղային պատկերների միջոցով վեր են հանել բարոյականության խոր դրսևորումներ, որոնք վերաբերում են և՛ կնոջ հոգեբանությանը, և՛ ազգային հոգեբանությանը, և՛ քաղաքագիտական հայացքներին, և՛ մարդկային թուլություններին, և՛ մարդկային հնարամտությանն ու անկանխատեսելի ուժին: Եվ այս ամենը համեմված է գեղարվեստական շքեղ նկարագրություններով և համապատասխան համեմատություններով: «Մարոն ի վիճակի չէր աղոթելու: Նրա

վերջին հույսը ցնդում էր: Հուսահատ նա նայում էր մանուշակների մի փնջի, որը տրոքել էին զինվորները»¹:

«Նա անցավ ծանծաղած գետը: Մյուս ափը ծածկված էր այգիներով, հետո վեր էին խոյանում քարքարոտ լեռները: Լեռներից այն կողմ անապատն էր»²: Սա այն ուղին էր, որով պիտի անցնեք Թովմասը՝ Վարդանի ու Մարոյի որդին:

Իդեալական ընտանիք՝ կրթված, խելացի կին՝ Մարոն, որն աչքի է ընկնում իր գեղեցկությամբ, առաքինությամբ, խելքով և շրջահայեցությամբ: Վարդանը մտավորականի և զինվորականի կատարյալ համատեղելիությամբ օժտված երեսունութամյա անձնավորություն է: Նա ազնվատոհմ պարոնի կեցվածք ունի, և քանի որ այս երկրում ինքնավաստահությունը հարգանք էր ներշնչում, Վարդանը դրա պակասը չէր զգում:

Վարդանի հայրը՝ Թովմասը, արդար և մեծահոգի մարդ է եղել, միևնույն ժամանակ զգուշավոր: Պալանների ընտանիքն ապրում էր Աֆիոն-Գարահիսարում և զբաղվում էր աֆիոնի արտահանմամբ: Մինչ 1894թ. Վարդանն ապրում էր անհոգ և բարեկեցիկ կյանքով, օսմանյան ջարդերի ժամանակ նա հասկացավ՝ կա հին մի օրենք. մահմեդականն իրավունք ուներ իր թրի սրությունը ստուգելու քրիստոնյայի պարանոցի վրա:

Վարդանն ուսումն ավարտելուց հետո բացում է իր դեղատունը Կ. Պոլսում, միաժամանակ զբաղվում է լրագրությամբ: Նրան հուզող հիմնական թեման հայկական հարցն է, որի պատճառով էլ կասեցվում է նրա գործունեությունը Պոլսում: Եվ նա հաստատվում Սվասում: Մարոն, չնայած այն բանին, որ եվրոպական կրթություն էր ստացել, և նրան չէին գոհացնում արևելյան քաղաքի բարքերն ու ապրելակերպը, այնուամենայնիվ, երջանիկ էր ամուսնու և որդու հետ:

1915թ. հունիսի 30-ն է, նրանց որդու՝ Թովմասի ծննդյան 6 տարին է լրանում: Պոլսից անհանգստացնող լուրեր էին գալիս. Արփինե մորաքույրը տեղեկացնում էր, որ ապրիլի 24-ին բազմաթիվ մտավորականների, գրողների, աչքի ընկնող հայերի ձերբակալել են: Դրությունն անհանգստացնող էր, սակայն Վարդանը չի կարողանում շրջանցել իր կոչումը, նա թուրքական բանակի մայոր էր և գորակոչված էր Սվաս: Սակայն պահն այնպիսին էր, որ հարկավոր էր խելացի և արագ որոշում կայացնել: Վարդանը որոշում է ընտանիքով թաքուն հեռանալ քաղաքից իրենց որդու կնքահոր՝ նավապետ Արմենի և Արաքսիի հետ: Նա մերժում է Շիրակ Թևոնյանի առաջարկը՝ զինվել ու պաշտպանվել՝ դա համարելով ինքնասպանություն: Որպես մտավորական՝ նա մտածում էր, որ դրսից գրչի ուժով ավելի արդյունավետ կլինի ժողովրդին օգնել, քան մնալ նրանց կողքին և նահատակվել նրանց հետ: Շիրակը ձերբակալվում և սպանվում է, սակայն վեպի հաջորդ գլուխներում մենք տեսնում ենք նրա մեծ առաքելության արդյունքները. կամավորների ինքնագոհության շնորհիվ բազմաթիվ մազապուրծ հայեր են փրկվում:

¹ Հ.Խաչիկյան, Ժան-Իվ Սուսի, Ամառ առանց այգաբացի, Ֆրանսերենից թարգմ.՝ Ամալյա Շահինյան, Երևան, 2005, էջ 221:

² Նույն տեղում, էջ 558:

Հուլիսի 1-ին ամբողջ Սվասթ գլխատված էր, բոլոր չափահաս տղամարդկանց ձերբակալել էին, որին հաջորդում է կախաղանը, մի մասին էլ ճանապարհային աշխատանքների պատրվակով տեղափոխում են, ու ճանապարհին նրանց կանայք ու երեխաներն ականատես են լինում իրենց ամուսինների և հայրերի դիակների կույտերին:

Վարդանին չի հաջողվում տեղափոխել ընտանիքը, և կատարվում է անխուսափելին. նրան ձերբակալում են, իսկ ընտանիքը բռնում է տեղահանության ճամփան:

Բազմաթիվ կտտանքների ենթարկվելով, մահապատժի դատապարտվելով, այնուամենայնիվ, նրան հաջողվում է փախչել և փնտրել ընտանիքին: Փնտրտուքի չորսուկես տարիների ընթացքում լինում է տարբեր վայրերում, ականատես լինում բազմաթիվ դժբախտ ճակատագրերի, որոնց միջոցով էլ հեղինակը վարպետորեն ներկայացնում է մի ողջ ժողովրդի ճակատագիր: Վարդանը խելացի էր, շրջահայաց, բազմաթիվ թուրք բարեկամներ ուներ, դրա շնորհիվ էլ կարողանում է վերապրել, սակայն ոչ մի բուրբ ու մի մտածում միայն իր ընտանիքի մասին, առիթը բաց չի թողնում արտասահմանում բարձրաձայնելու իր ժողովրդի ճակատագրի հարցը, թուրք բռնակալների կամայականությունների ու դաժանությունների մասին: Սա կարևոր ու արդյունավետ գործունեություն էր, որովհետև թուրքական կառավարությունն ամեն կերպ աշխատում էր ծածկել արտաքին աշխարհից իր գործողությունների իրական պատկերը: Թուրք ղեկավարները գաղտնագրված և չգաղտնագրված հեռագիր-հրահանգներ էին ուղարկում միմյանց, որոնք հակառակ հրահանգներ էին պարունակում. գաղտնագրվածը պետք է հասցատերը այրեր:

Բնականաբար, Վարդանն ավելի ու ավելի վտանգավոր ու թանկարժեք փախստական է համարվում, սակայն նա՝ որպես մի ողջ ժողովրդի հավերժության խորհրդանշան, կարողանում է խուսափել հետապնդումից և վերապրել, համախմբել իր ընտանիքն ու ապրել, ճիշտ է, հայրենիքից հեռու՝ Ամերիկայում, սակայն հեռվից ավելի օգտակար լինելով իր ժողովրդին:

Մարոն՝ Հակոբ և Ազնիվ Արթինյանների դուստրը, հայ կնոջ իդեալական կերպար է: Ծնողները, հատկապես հայրը, ոչինչ չէին խնայել աղջկա դաստիարակության համար, նրան դաստիարակել էին նաև որպես կին, որ իր ամուսնու կողքին է ու ապավեն է նրան: «Մենք մարդկության թույլ կեսն ենք, դա ճիշտ չէ: Կինն ունի արիության և ուժի անսահման պաշար, և հաճախ, երբ տղամարդու ուժը սպառվում է, նա լիցք է ստանում մեզնից,- ասում է Մարոն»: Նա կրթված և արևմտյան դաստիարակություն ստացած կին էր՝ համարձակ ու ինքնավստահ, և դա ոչ թե նրան դարձրել էր մեծամիտ ու քաղքենի, այլ վեպի գործողությունների զարգացման ընթացքում տեսնում ենք, որ դա օգնում է նրան դժվարությունները հաղթահարելու և վերապրելու: «Ես իմ մորից սեր եմ ժառանգություն ստացել և այդ պարտքը վճարելու համար պետք է իմ անձը մոռանամ երեխաներիս համար»³, - հիշում է Մարոն մոր՝ Ազնիվի խոսքերը: Կին, որն ամբողջ կյանքում շրջապատված է եղել սիրով, հոգատարությամբ, իրեն

³ Նույն տեղում, էջ 283:

պաշտպանված ու ապահով է զգացել, հանկարծ անցնում է մարդկային անասելի դաժանությունների ու վայրագությունների միջով, որտեղ ստիպված է իրեն ու իր հարազատներին պաշտպանել սովից, անպատվությունից, մահից և միաժամանակ չկորցնել հույսն ու վերապրելու ձգտումը: Բարոյական զգացմունքները դրդապատճառներ են, կարող են և՛ գործողությունների մղել մարդուն, և՛ զսպել նրան: Իզուր չէ, որ ասում են՝ մարդու համար ինքն իրեն հաղթելն ավելի դժվար է, քան թշնամիներին հաղթելը, դա ավելի մեծ կամք է պահանջում: Դա հերոսություն հաջողվում է ինքնագոհողության գնով. նա գիտակցորեն տրվում է Ռեզա Բեյին՝ որդուն հետագա արհավիրքներից ազատելու և իր ընտանիքը վերագտնելու հույսով: Իր խելքի, հմայքի շնորհիվ կարողանում է այնպես անել, որ թուրք ավանդապաշտ ընտանիքը հաշվի նստի իր ցանկությունների հետ, հարգի իր անձն ու կրոնը: Այս բոլորի համար, իհարկե, շատ թանկ է վճարում Մարոն. նա ամբողջ կյանքում կտառապի թուրքից ունեցած որդուց բաժանվելու համար: Սակայն հեղինակի նպատակը հայ ժողովրդի վերապրելու, աննկուն կամքի գաղափարի ամրապնդումն է, և նրան հաջողվում է Մարոյի կերպարի միջոցով դա համոզիչ դարձնել: Հերոսական կնոջ կերպար, որը մի կողմից կարող է հանուն որդու բարեկեցության կենակցել թուրք բեյի հետ, մյուս կողմից՝ բաժանվել սեփական որդուց՝ հանուն իր իրական ընտանիքի վերամիավորման:

Ավանդապաշտ կին էր Ազնիվը, որն ապրում էր աղջկա տանը, քանի որ Վարդանի ծնողները մահացել էին: Որպես ծնող, ավանդության համաձայն, նա պետք է ղեկավարեր աղջկա ընտանիքի տնտեսությունը: Միայն մի նպատակ ուներ Ազնիվը այս կյանքում. թաղվել ամուսնու կողքին՝ Շիշլիի գերեզմանատանը: Սակայն դա տեղի չունեցավ, քանի որ նա մահացավ տեղահանության ժամանակ՝ մի լքված այրում: Հեղինակը հարազատ է նաև ավանդապաշտ, նախապաշարումներով ապրող մարդկանց հոգեբանությանը, օրինակ, երբ արագիլները այդ գարուն չվերադարձան, Ազնիվ խանումը վատ բան կանխազգաց:

Վարդանի եղբայրը՝ Նուբարը, որի հաշվենկատ գյուղացու արտաքինի տակ թաքնված էր հողին սիրահարված գյուղացու քնարական ոգին, երազում էր անիվներով և լծակներով հեքիաթային մեքենաների մասին, որոնք կնմանվեին ահռելի մեխանիկական սարդերի: Կամ էլ նա պատկերացնում էր պոմպերի մի բարդ համակարգ, որը կազմված կլիներ անհամար կափույրներից, ամբարներից և խողովակաշարերից, որպեսզի բարձրացվեր Ակար գետի մակարդակը և ոռոգվեին իրենց դաշտերը: Անհնար է հասկանալ, թե նման երազանքներով ապրող մարդը նպատակ ունի, թե՞ վնասում էր Թուրքիայի տնտեսությանը, որ ստիպված էր փախչել ինքն էլ չգիտակցելով իր մեղքի բաժինը:

Մարոն ու Վարդանը իրենց կամքից անկախ դավաճանում են իրար, սակայն այն մեծ սերը, ընտանեկան ջերմությունը, հավատարմությունը, որ տածում էին միմյանց հանդեպ, օգնում է վերագտնելու իրենց երջանկությունը. սա է հայի հայ մնալու գլխավոր գրավականը:

Նուրբ դիտողականություն է ցուցաբերում հեղինակը հայ երեխայի հոգեբանությունն արտահայտելու համար: Թովմասը, որն իր տարիքի համեմատ ավելի խելացի էր, լինելով միակ երեխան, տեղահանության ժամանակ իր հետ վերցնում է հոր կնիքը, որն էլ օգնում է ծնողներին գտնելու: Նա կարողանում է

անցնել մարդկային դիակների միջով, հաղթահարել սովն ու ֆիզիկական տանջանքները, հարմարվել նույնիսկ թուրքական ընտանիքում ապրելու հանգամանքին, սակայն չի համակերպվում իր ընտանիքի քայքայմանը՝ մոր հնարավոր դավաճանությանը:

Հայկական ամուր ընտանիքի դրսևորում է նաև Արմենի և Արաքսիի միությունը: Իրենց կյանքի մայրամուտին հասած ամուսինները մահանում են միասին: Երբ Արմենը Մարոյին փրկելու համար սպանվում է, Արաքսին ինքնակամ մահանում է նրա գերեզմանի մոտ: Այս երկու նվիրյալները, իրենց վեց երեխաներին և տասներեք թոռներին չկարողանալով փրկել, որոշել էին իրենց կյանքը նվիրել ուրիշ երիտասարդների կյանքի փրկությանը:

Մի շարք թուրք կերպարների միջոցով հեղինակը ներկայացնում է թուրքական կառավարության ինքնագլուխ ու դաժան քաղաքականության իսկական պատկերը: Իր անձնական շահերի ինքնադրսևորման համար նա վերացնում է մի ողջ ժողովուրդ, ավելին, իր ճանապարհից հեռացնում է նաև այն թուրք գործիչներին, որոնք փորձում էին խոչընդոտել ճանապարհից «արգելքները» հեռացնելու ժամանակ: Դրա ապացույցը Հալիթ փաշան է, որն իր ամբողջ կյանքը նվիրել էր հայրենիքի պաշտպանությանը, Իբրահիմը, որոնց առանց երկմտելու սպանում են որպես դավաճանների: Կառավարությունը հայերի դեմ է հանում նաև թուրք բնակչությանը, նրանք ազգային մոլեռանդությամբ տրամադրվում են հայերի դեմ: «Սպանել հյուծված մարդկանց, ծերունիների, կանանց ու երեխաների՝ իրեն հարգող ռազմիկի աշխատանք չէ: Ես գիտեմ քրդերի, որոնք համաձայնում են իրենց վրա վերցնել կառավարության կեղտոտ աշխատանքը, ամոթ՝ նրանց»⁴, - ասում է քուրդ Օսմանը:

Ուրգույնում էին ապրում Քերիմն ու Հալիդեն, նույն ինքը՝ Արուսյակը, այն խարխախը, որ կիսամեռ Վարդանին միացրեց կյանքին: Հայ կնոջ քաջարի ու խիզախ կերպար է Արուսյակը, նա դավանափոխ է եղել, սակայն իրեն նվիրել է հայ ազգին: «Մենք մեր երկիրը կունենանք և այլևս չենք լինի ռուսահպատակներ, օսմանյան հպատակներ, այլ միայն ազատ հայեր, որոնք իրենք իրենց կկառավարեն»⁵, - ասում է Արուսյակը: Քերիմը չնայած թուրք էր, սակայն այն հաստատ համոզումն ուներ, որ երկիրը կբարգավաճի ոչ թե ազգայնամոլությամբ, այլ գրագիտությամբ: Հայերին ոչնչացնելու փոխարեն հարկավոր է դպրոցներ բացել, մարդ մեծացնել, ոչ թե գազան: Որպես ուղենշային գաղափար, հեղինակները սկզբից մինչև վերջ կարմիր թելի նման անցկացնում են կրթության ու լուսավորության գաղափարը:

Վարդանի կերպարը՝ որպես հայրենիքի փրկության ուղիներ որոնող քաղաքական գործիչ, հակադրվում է Տիրանի, Շիրակի, Արամի կերպարներին, որոնք փրկության ուղին դիտում էին միայն պայքարի, ապստամբության մեջ, «ավելի լավ է մեռնել զենքը ձեռքին, քան ոչխարի պես սպանդանոց գնալ», - ասում է Շիրակ Թոնյանը:

⁴ Նույն տեղում, էջ 296:

⁵ Նույն տեղում, էջ 475:

Խորտակվում են ճակատագրեր, խեղվում մարդկային հոգիներ, վերանում մարդկային տեսակի դրական հատկանիշներ՝ սեր, հավատարմություն, խիղճ, մարդասիրություն, և այս բոլորը Իթթիհատի մի քանի մարդկային դեմքից, արժանապատվությունից զուրկ, ստի, կեղծիքի, դավաճանության վրա հիմնված կառավարական մարմինների պատճառով: Դրանք են՝ Գանի բեյը, Մուսթաֆա Ռահմին, Պետրին և այլն: Սրանցից մի փոքր առանձնանում է Ռեզա բեյը, որն արևմտյան կրթություն էր ստացել, նա խելացի է և շրջահայաց, կարողանում է կողմնորոշվել և իր օգտին շրջել բախտի անիվը: Սակայն թուրքական բռնապետական խառնվածքը հեռու չէ նրանից:

Մի կարևոր ճշմարտություն է բացահայտում հեղինակը Գանի բեյի խոսքերով. «Հնարավոր չէ կայսրություն հիմնել կրոնի վրա, Ցեղի վրա, այո»: Սա ապացույցն է այն բանի, որ շատ հայեր, Հիշտ է, փրկվելու համար դավանափոխ եղան, սակայն հետագա տարիները ցույց են տալիս, որ նրանցից շատերը չուրացան իրենց ազգությունը: «Ոչինչ չի կարող խաթարել պատմության ընթացքը: Ժողովուրդները հայտնվում են և անհայտանում, ինչպես կայսրությունները, իսկ նրանց փոխարինելու են գալիս ավելի ուժեղ և կենսունակ ազգերը»⁶, - ահա Գանի բեյի փիլիսոփայությունը: Դավաճանության, ստի, շահամոլության ոգով դաստիարակված թուրքական ղեկավարները փորձում են Վարդանի տաղանդը օգտագործել իրենց շահերի համար, սակայն վերջինս գերադասում է մեռնել:

Վեպի գաղափարն ամփոփվում է Հալեպի Գևորգ քահանայի խոսքերում. «Դեռևս մի քանի ամիս առաջ մենք զբաղված էինք մահացածներին հուղարկավորելով: Իսկ հիմա, ձեր շուրջը նայեք, նոր թաղամաս է կառուցվում, կյանքը վերսկսվում է... Ցանել, նշանակում է մտածել ապագայի մասին: Այս մարդիկ ապրում են... Վրեժխնդրությունը հակասում է մեր հավատքին, մենք պետք է մտածենք վաղվա օրվա մասին... Հայաստան...»⁷:

Հարկ է նշել, որ վեպում ոչ մի ավելորդ մեղադրանք չկա թուրք ազգի դեմ, դա վառ արտահայտված է թուրք բարեկամների կերպարների միջոցով, իսկ մասսաների գործած ոճիրները պայմանավորված են տգիտությամբ, որոնք հոտի պես առաջնորդվում էին իրենց առաջնորդների հրահանգներով:

Մ. ՄԱՄՍՈՒԴՅԱՆ

ԸՆՏԱՆԻՔԻ ԵՎ ԲԱՐՈՑԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԽՐԴԻՐՆԵՐԸ ՀԱԿՈՒԲ ԽԱՉԻԿՅԱՆԻ «ԱՄՍՈ ԱՌԱՆՑ ԱՅԳԱԲԱՑԻ» ՎԵՊՈՒՄ

Ամփոփում

Հակոբ Խաչիկյանի «Ամառ առանց այգաբացի» վեպն արձարծում է 20-րդ դարասկզբին Թուրքիայի կառավարության կողմից իրականացված զանգվածային տեղահանություններն ու ջարդերը վերաբնակեցման քողի տակ քրիստոնյաների նպատակաուղղված կոտորածները:

⁶ Նույն տեղում, էջ 157:

⁷ Նույն տեղում, էջ 551:

Վարդան Պալյանի ու նրա ընտանիքի ճակատագրի միջոցով հեղինակը ներկայացնում է մի ողջ ժողովրդի ողբերգական ճակատագիր: Չորսուկես տարվա բաժանումն ու միմյանց վերագտնելն ու վերապրելը խորհրդանշում է հայ ժողովրդի հաղթանակը: Մարտն ու Վարդանն իրենց կամքից անկախ դավաճանում են իրար, սակայն այն մեծ սերը, ընտանեկան ջերմությունը, հավատարմությունը, որ տաժում էին միմյանց հանդեպ, օգնում է վերագտնելու իրենց երջանկությունը. սա է հայի հայ մնալու գլխավոր գրավականը:

Հայ և թուրք կերպարների գործունեության և առաջադրած գաղափարների միջոցով հեղինակը կոչ է անում, որ Աստված մեկն է, ինչպես էլ նրան անվանեն: Հարկավոր է յուրաքանչյուրին թույլ տալ, որ նա աղոթի այնպես, ինչպես հարկ է համարում, Թուրքիայում բացել դպրոցներ և մեծացնել գրագետ սերունդ և ոչ թե գազան:

Հայ ժողովրդին կոչ է անում գերծ մնալ վրեժխնդրությունից. վրեժխնդրությունը հակասում է մեր հավատքին, չպիտի դառնանք մեր թշնամու նման գիշատիչ գազան: Հող մշակել ու հավատով նայել վաղվա օրվան, իսկ այդ օրը մենք մեր երկիրը կունենանք և կլինենք ինքնիշխան և ազատ հայեր:

М. МАХСУДЯН

**ЗАДАЧИ СЕМЬИ И НРАВСТВЕННОСТИ В РОМАНЕ
АКОБА ХАЧИКЯНА «ЛЕТО БЕЗ РАССВЕТА»**

Резюме

Роман Акоба Хачикяна «Лето без рассвета» развивает тему массовой депортации, истребления и целенаправленного масштабного уничтожения христиан со стороны турецкого правительства в начале двадцатого века.

Обрами Вардана Паляна и его семьи автор показывает трагическую судьбу целого народа. Четыре с половиной года разлуки, переживания и приобретение друг друга символизируют победу армянского народа. Маро и Вардан не по своей воле изменяют друг другу, но та большая любовь, теплота семейных отношений, верность, которую они испытали, помогают найти свое счастье: это основной залог армянина, чтобы он остался армянином.

По средствам деятельности и выдвинутых идей персонажей армян и турок, автор показывает, что Бог един, как бы его не называли. Нужно каждому позволить, чтоб он молился так, как считает нужным, открыт в Турции школы и вырастить образованное поколение, а не зверей.

Автор призывает армянский народ воздержаться от мести: месть противоречит нашей вере, мы не должны стать такими, как наши враги. Мы должны обрабатывать землю и с верой смотреть в завтрашний день, а этот день для нас и для нашей страны наступит и мы будем независимыми и свободными армянами.

M. MAKHSUDYAN

**THE FAMILY AND MORALITY PROBLEMS IN HAKOB KHACHIKYAN'S
"A SUMMER WITHOUT SUNRISE" NOVEL**

Summary

Hakob Khachikyan's "A summer without sunrise" novel touches upon the mass deportations and massacres, i.e. the targeted massacres of Christians under the cover of the resettlement by the Turkish government at the beginning of the 20th century.

The author presents the tragic fate of a whole nation through the fate of Vardan Palyan and his family. The division of four and a half years with recapturing and surviving each other symbolize the victory of the Armenian people. Maro and Vardan betray each other irrespective of their own will, but the great love, family warmth and loyalty to each other help them to regain their happiness. This is the main guarantee of Armenian for being an Armenian.

The author implies that God is one, whatever the name is with the help of ideas and activities of Turkish and Armenian characters. It is necessary to let people pray as they want and also open schools in Turkey for growing up not a beast but a literate generation.

The author persuades the Armenian people to refrain from revenge: revenge contradicts our faith, we should not become a predatory beast like our enemy. By looking into the future with hope and cultivating the land, one day we will have our own country and be independent and sovereign.